

La desigualtat, un factor d'estudi

Fundació Rafael Campalans

Des d'un punt de vista metodològic, parlem de desigualtats socials quan el comportament d'alguns indicadors varia significativament entre col·lectius amb característiques sociodemogràfiques diferents –per motiu d'estudis, ocupació, edat o sexe, entre d'altres-, de manera que uns individus es troben en una situació d'especial vulnerabilitat. Per exemple, el risc de fracàs escolar, la percepció de l'estat de salut, la taxa d'atur, l'edat d'emancipació, la taxa de risc de pobresa o el salari per hora no afecten igualment a tota la població.

Les societats que aspiren a garantir uns nivells de benestar als seus ciutadans no poden permetre que aquests factors de risc es perpetuïn. **L'anàlisi dels indicadors de manera agregada proporciona sovint una visió insuficient, que pot amagar situacions d'especial dificultat per a alguns col·lectius socials.** Per exemple, una reducció de la taxa d'atur hauria de considerar-se només un èxit relatiu si la millora no es produís també entre els col·lectius més vulnerables. És precís estudiar la realitat incorporant la perspectiva de les desigualtats socials ja que, fins i tot en èpoques de bonança econòmica, hi ha determinats col·lectius que presenten nivells de benestar inferiors. En una conjuntura de crisi com l'actual, aquests grups són els que més veuen limitades les seves condicions de vida. Catalunya no n'és una excepció.

Indicadors relatius a la distribució de la renda familiar disponible constitueixen una primera aproximació per mesurar la desigualtat social de manera sintètica. No obstant, cal tenir present que les desigualtats es manifesten també en altres àmbits com la salut, l'educació, l'accés a l'habitatge, la protecció social, les pensions, l'atur i les relacions laborals o el risc de pobresa; i que afecten especialment a la infància, la joventut o les dones.

Als diferents capítols d'aquest document, s'oferirà una diagnosi d'aquests punts a partir de dades empíriques i s'aportaran línies d'actuació per adreçar la situació descrita amb anterioritat. De manera introductòria, es presentaran tres arguments que justifiquen l'interès d'estudiar aquesta temàtica avui dia. D'una banda, el fet que la crisi ha comportat un augment de la desigualtat i un canvi en els patrons d'anàlisi, la importància de l'agenda social entre l'opinió pública i finalment, els dubtes sobre el caràcter redistributiu de l'estat del benestar català en una conjuntura econòmica com l'actual.

1) Increment de la desigualtat i canvi en els patrons com a conseqüència de la crisi

En època de crisi, sembla coherent preguntar-se si la conjuntura econòmica ha fet augmentar les desigualtats socials que ja eren presents a Catalunya, en la mesura que els col·lectius més vulnerables són els que primer veuen minvat el seu benestar i condicionades les seves expectatives. Aquest interrogant justifica per si mateix la pertinència d'un document com el que ens ocupa, però la durada i intensitat de la crisi actual han introduït canvis en els patrons de desigualtat que convé examinar amb detall.

“Es tracta d’una crisi sense precedents des que es disposa d’estadístiques detallades econòmiques i socials, i el coneixement de com canvien les condicions de vida i els hàbits de la població ha esdevingut una qüestió fonamental” (IERMB, 2013).

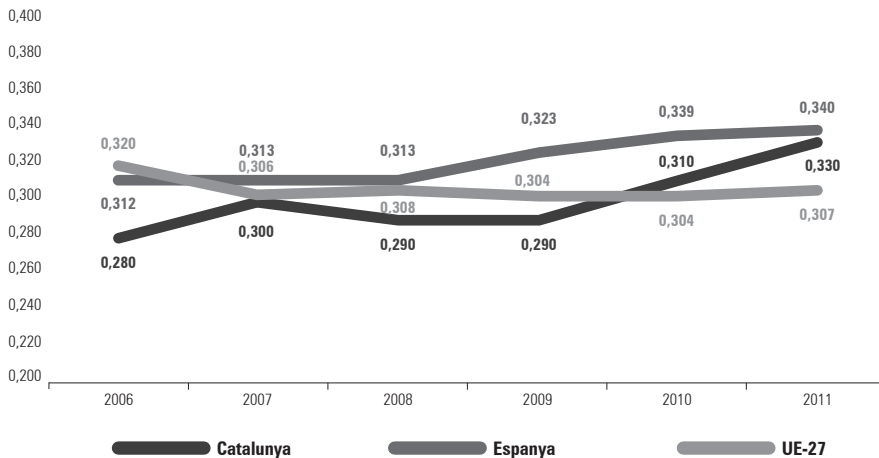
A continuació, es presenten alguns indicadors relatius a la distribució de la renda familiar disponible per donar una primera visió de l’impacte que està tenint la crisi en la desigualtat social a Catalunya.

Índex de Gini

Aquesta mesura expressa fins a quin punt la distribució dels ingressos en una societat és equitativa o no ho és. Per calcular l’índex, prèviament es representa la corba de Lorenz (distribució de la renda entre els individus) i es posa amb relació a la recta que reflecteix una societat totalment equitativa. El coeficient de Gini s’obté de dividir l’àrea que formen ambdues línies entre l’àrea total sota la recta de màxima equitat.

El rang de valors oscil·la entre el 0 (equitat màxima) i l’1, que correspon a una societat totalment desigual pel que fa a la distribució de la renda.

GRÀFIC 1:
Índex de Gini. 2006-2011

Font: Elaboració pròpia a partir de l’Impacte social de la crisi a l’Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya, IERMB (2013) i de dades d’EUROSTAT

En analitzar l’índex per al període 2006-2011 (gràfic 1), s’observa que tant a Catalunya com al conjunt d’Espanya la desigualtat en la distribució de la renda ha augmentat, mentre que a la UE-27, el coeficient de Gini s’ha mantingut més estable. Fins l’any 2009, Catalunya mostrava uns nivells de desigualtat inferiors als d’Espanya i als de la UE-27. A partir d’aquell any, l’índex de Gini experimentà un repunt, de manera que superà, per primera vegada, la xifra de la UE-27.

L’any 2011, la desigualtat va créixer a Catalunya a un ritme més accelerat que al conjunt d’Espanya, de manera que el diferencial entre ambdós territoris fou només de 0,010. Es constata, per tant, que

en els darrers anys, la desigualtat en la distribució de la renda està augmentant més a Catalunya que al nostre entorn més proper.

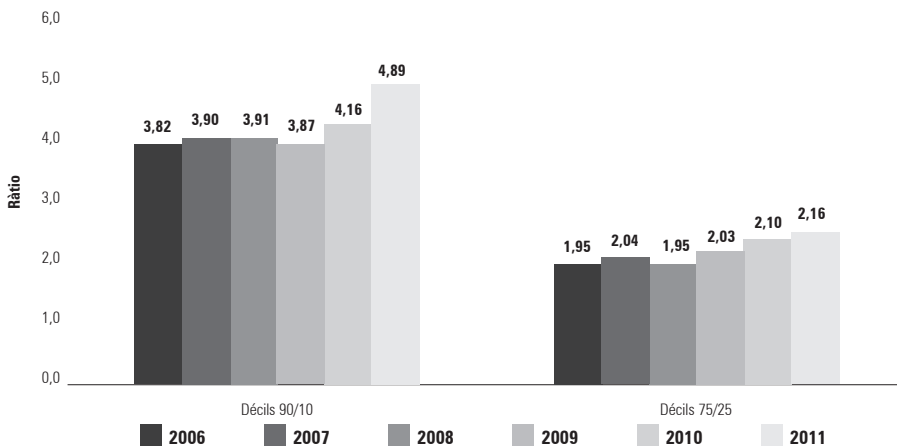
Ràtios entre percentils de renda personal disponible anual

El fet de comparar els ingressos dels estrats socials més benestants amb la renda que perceben els col·lectius amb menys recursos permet valorar la desigualtat en la distribució dels ingressos (gràfic 2). Si s'analitza la ràtio entre els decils 90/10, corresponents a la part alta i baixa de la distribució respectivament, en el període 2006-2009 els col·lectius benestants disposaven d'una renda 3,9 vegades superior a la del 10% més pobre. A partir de llavors, l'escletxa s'ha incrementat de manera notable: el 2011, **la renda dels col·lectius amb majors ingressos era pràcticament 5 vegades més alta que la del grup menys benestant.**

En contrast, la desigualtat entre els percentils 75/25, corresponents a les classes mitjanes i treballadores ha crescut a un ritme més lent, fet que indica que els dos grups han experimentat una evolució similar (ambdós han experimentat una disminució del nivell de renda).

GRÀFIC 2:

Ràtios entre percentils de renda personal disponible anual. 2006-2011

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya, IERMB (2013)

En un context de caiguda generalitzada dels ingressos, els grups més benestants haurien aconseguit mantenir l'estatus que tenien abans de la crisi, mentre que **els decils de renda mitjana i baixa són els que han vist empitjorar més la seva situació.**

Població segons la renda equivalent disponible anual

L'any 2006, pràcticament el 70% de la població comptava amb un nivell de renda intermedi (entre el 50% i el 150% de la mediana), mentre que prop del 20% tenia uns ingressos alts (superiors al 150% de la mediana) i l'11,8% disposava d'una renda baixa. Des de 2006, la proporció de catalans

amb "ingressos intermedis" s'ha anat reduint a favor d'un major pes dels grups de renda alta i baixa. Amb l'inici de la crisi, el tram inferior creix fins arribar al 16,1% l'any 2011, mentre que el tram alt es manté estable amb un 22,4% dels catalans. S'evidencia, per tant, que **la classe mitjana en termes sociològics -que majoritàriament correspon al nivell alt de renda- no és la que més ha patit els efectes de la crisi. Per contra, són els grups de renda intermèdia i baixa –corresponents bàsicament a les classes treballadores en termes sociològics- els que han experimentat una major caiguda dels seus ingressos.**

2) La importància de l'agenda social entre l'opinió pública

Atenent als resultats de les enquestes que realitza periòdicament el Centre d'Estudis d'Opinió (CEO), **les qüestions socials¹ se situaven ja abans de la crisi entre els problemes principals percebuts per la ciutadania i, en els darrers anys, la preocupació per aquests temes s'ha incrementat.** Quan expressa la seva opinió, la ciutadania és conscient que determinats problemes afecten en major mesura uns col·lectius socials que altres: els que utilitzen més intensivament els serveis i les prestacions públics.

"Les enquestes que periòdicament es fan a Catalunya mostren que les qüestions que més importen a la població són les socials, és a dir, les que fan referència a les pensions per a la vellesa, viduïtat i persones amb discapacitats; a les escoles on van els seus fills; als centres sanitaris on reben l'atenció mèdica; als serveis d'atenció a les famílies; a l'habitatge i al treball per a joves; a la prestació per desocupació, i a altres intervencions" (Navarro, 2003).

Com es mostra al gràfic 3, durant l'any 2006 (en època de bonança econòmica) un 22,1% dels catalans afirmaven que l'accés a l'habitatge era un dels principals problemes del país i un 21,2%, que ho eren l'atur i la precarietat laboral. D'altra banda, un 7,4% es referia a la sanitat, un 6,8% a l'educació i un 6,6% a la necessitat de millorar les polítiques socials.

Podria argumentar-se que aquests eren uns percentatges relativament baixos, però en un moment en què el model d'estat del benestar català havia fet progressos per convergir amb els països del nostre entorn, què podria explicar que una part de la ciutadania destaqués l'agenda social entre els problemes principals de Catalunya?

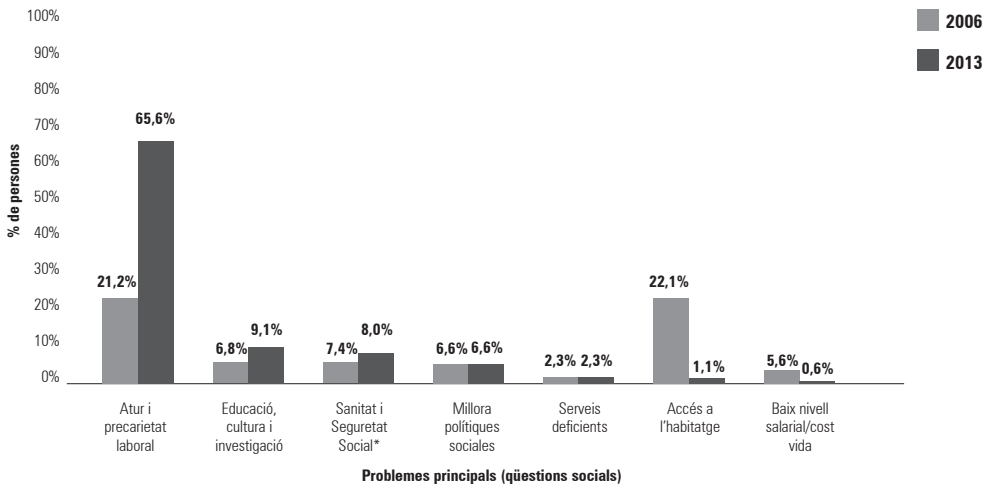
Probablement, la resposta cal buscar-la en què, **fins i tot en època de bonança econòmica, les dificultats d'accés a un habitatge digne, d'inserció en el mercat de treball o d'assolir l'èxit escolar** no es distribuïen de manera aleatòria entre la població, sinó que **presentaven un fort component social i territorial.**

L'any 2013, **el percentatge de catalans i catalanes² preocupats pel denominat nucli dur de l'estat del benestar** (atur, educació, sanitat i seguretat social) **ha experimentat un fort creixement amb relació a l'any 2006.** Actualment, el 65,6% de les persones enquestades pel CEO destaquen l'atur i la precarietat laboral com un dels problemes principals del país, fet que representa un increment del +209,4% respecte l'any 2006. Pel que fa a l'educació, la cultura i a la investigació, la xifra és del 9,1% (+33,8%) i, en sanitat i seguretat social, el percentatge de persones que s'hi refereixen és el 8,0% (+8,1%).

¹ Es consideren en aquest grup l'accés a l'habitatge; l'atur i la precarietat laboral; l'educació, la cultura i la investigació; la millora de les polítiques socials; la sanitat; el baix nivell salarial i l'estat dels serveis i instal·lacions públics.

² Els percentatges poden sumar més del 100% perquè cada persona podia donar més d'una resposta.

GRÀFIC 3:
Problemes principals (qüestions socials). Percentatge de persones. 2006-2013

Font: Elaboració pròpia a partir dels Baròmetres d'Opinió Política del CEO

Si s'analitza el *percentatge de respostes* referit a les qüestions socials respecte del total de respostes donades pels enquestats, s'observa que l'agenda social sempre ha liderat el rànquing dels problemes percebuts pels catalans i les catalanes. El 2006, davant la pregunta "quins creu que són els principals problemes que té actualment Catalunya?", el 38,3% de les respostes es referien a l'agenda social. Quan l'impacte social de la crisi guanyà notorietat entre la ciutadania, la preocupació per les qüestions socials augmentà fins el 42,5% del total de les respostes. A aquest repunt hi va contribuir, de manera molt destacada, la preocupació per l'atur i la precarietat laboral (que passà del 13,2% l'any 2008 al 28,6% l'any 2009). Des del començament de la crisi fins l'any 2013, el nombre de respostes referides al conjunt de les polítiques socials mai no va baixar del 40%. Aquestes dades reflecteixen que **l'opinió pública posa l'accent en la dimensió social de la crisi, més que en les variables de tipus macroeconòmic**, en la mesura que la falta d'ocupació i la precarització del mercat de treball tenen una forta incidència en el benestar de les persones.

Pel fet que la crisi econòmica tingué inicialment un impacte molt fort en la destrucció de llocs de treball i en les condicions laborals dels col·lectius socials més vulnerables, el percentatge de respostes vinculades al mercat de treball s'incrementà també molt ràpidament: l'any 2006, l'atur i la precarietat laboral suposaren el 29,5% de les respostes sobre el conjunt de les polítiques socials; mentre que l'any 2010, la dada representà el 74,6%³. **Des de 2011, però, la preocupació per l'educació, la cultura i la investigació, per la sanitat i per la necessitat de millorar les polítiques socials ha tornat a guanyar pes relatiu, justament quan el govern català generalitzà les polítiques de contenció de la despesa pública.** Per la seva banda, les respostes associades al mercat de treball s'estabilitzaren entorn del 28% del total. **Aquestes dades posen de manifest que, si bé l'atur i la precarietat laboral continuen en primera posició en el rànquing dels problemes del país, la ciutadania es preocupa cada cop més per les polítiques del nucli dur de l'estat del benestar.**

³ Respecte del total de problemes esmentats, l'atur i la precarietat laboral representaren un 11,3% de les respostes l'any 2006 i un 28,1% l'any 2013.

3) El caràcter redistributiu de l'estat del benestar en temps de crisi

Davant l'existència i el creixement de les desigualtats socials, la ciutadania demanda la intervenció dels poders públics per contribuir a augmentar la qualitat de vida de la població. La idea que l'estat ha de ser el garant del benestar de tots els ciutadans suscita un ampli consens entre la població espanyola (i catalana): el 70,4% s'hi mostra favorable, d'acord amb dades del Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS) corresponents a l'any 2011⁴. El percentatge de persones que preferirien restringir la intervenció pública als col·lectius més desfavorits és tan sols del 16,4%.

Aquesta distribució revela que l'opinió pública es decanta majoritàriament per un sistema que no actui només en casos d'extrema necessitat, per pal·liar la situació de persones amb alt risc d'exclusió social –estat assistencialista. Per contra, s'instà els poders públics a garantir drets socials al conjunt de la població amb l'objectiu d'afavorir la redistribució de recursos entre els diferents estrats socials, fita que és especialment rellevant en una conjuntura de crisi com l'actual.

Per analitzar com contribueix l'estat del benestar a la lluita contra les desigualtats, és necessari conèixer com es distribueixen les despeses entre els diferents estrats poblacionals, i qui contribueix en major mesura al finançament del sistema. Estudiar només un d'aquests dos components ens donaria una visió parcial de l'impacte redistributiu de l'estat del benestar.

Pel que fa als *ingressos*, un model eficaç en la reducció de les desigualtats és aquell que compta amb un sistema fiscal progressiu. La progressivitat fiscal s'aconsegueix prioritzant la imposició directa en detriment d'altres tipus de gravamen -taxes, preus públics i cotitzacions socials- i també de la imposició indirecta, que per la seva configuració grava una proporció major dels recursos de les classes mitjanes i treballadores.

Amb la crisi econòmica, tant el govern central com el govern de la Generalitat han impulsat mesures fiscals adreçades a obtenir liquiditat per corregir els desequilibris pressupostaris amb la major brevetat possible (Casasnovas, 2010). Aquestes polítiques han consistit en augments de la imposició directa sobre el treball, així com de la imposició indirecta; l'increment de les taxes universitàries; l'alça del percentatge del preu dels medicaments que és sufragat pels usuaris o l'establiment d'una taxa per cada recepta emesa. **Arran de les modificacions esmentades, en els darrers anys, el nostre sistema mostra una clara "tendència a la regressivitat fiscal per la banda dels ingressos, [...]"** la qual cosa requereix garantir en major mesura la incidència redistributiva de la despesa" (López Casasnovas, 2010).

Pel que fa a la *despesa*, es diu que un sistema té impacte redistributiu quan els col·lectius socials més vulnerables se'n beneficien proporcionalment més que els estrats amb majors recursos. En aquest sentit, el model d'estat del benestar català es caracteritza per:

- *poc desenvolupament de les polítiques de suport a les famílies*, bàsicament, mesures d'atenció a la infància i a la gent gran. En la darrera dècada, es van impulsar diverses polítiques que van alleugerir la càrrega familiar de moltes dones, especialment de classe mitjana i treballadora, com ara la construcció d'escoles bressol, l'atorgament d'una prestació econòmica pel naixement o adopció d'un nen i la creació d'un sistema d'atenció a la dependència. **Aquesta millora en la incidència redistributiva ha patit un retrocés amb la crisi econòmica**, a causa de la supressió de l'ajuda per naixement o adopció i de l'alentiment en la implementació de la llei de Promoció de l'Autonomia Personal, fet que torna a malmetre les expectatives vitals de moltes dones de classe mitjana i treballadora.

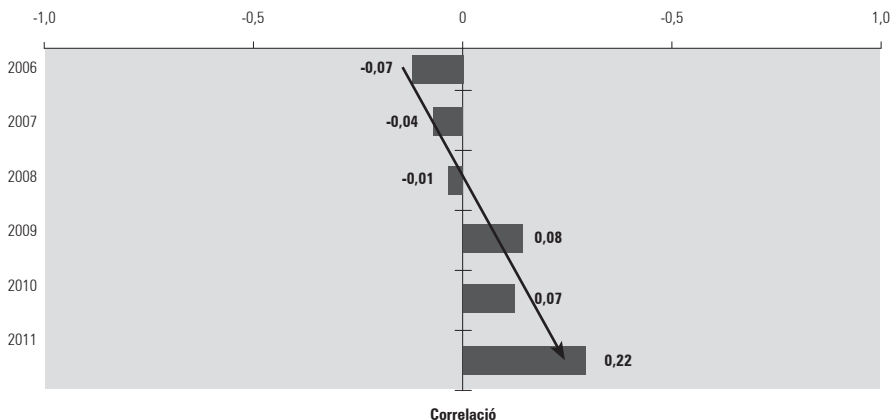
⁴ Estudi *Calidad de los servicios públicos (VI)*. Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS), juny de 2011

- *escàs component redistributiu de les transferències públiques.* Ja en època de bonança, el fet que les polítiques centrals d'aquest capítol –protecció d'atur i pensions de jubilació– estiguessin vinculades a les cotitzacions socials comportava que la partida destinada a transferències no tingués un elevat impacte redistributiu.

Amb la crisi econòmica, aquestes pautes s'han agreujat. El gràfic 4 evidencia que, en època de bonança econòmica, les transferències públiques no beneficiaven especialment els grups de renda més baixa. L'any 2006, la correlació entre la renda equivalent disponible i les transferències públiques percebudes era molt propera a zero, fet que n'evidencia l'escàs component redistributiu, fins i tot en una conjuntura de creixement econòmic. És a dir, disposar de pocs ingressos no implicava necessàriament rebre més transferències públiques.

El més preocupant però, és que **des de 2009, les transferències públiques a Catalunya tendeixen a la regressivitat, és a dir, a beneficiar en major mesura els col·lectius amb elevada capacitat econòmica.** Tot i que la magnitud de la correlació encara és baixa (+0,22 l'any 2011), resulta preocupant que "arran de la crisi econòmica, les transferències públiques estan contribuint a l'augment de les desigualtats" (IERMB, 2013).

GRÀFIC 4:
Correlació transferències públiques amb la distribució de la renda.2006-2013

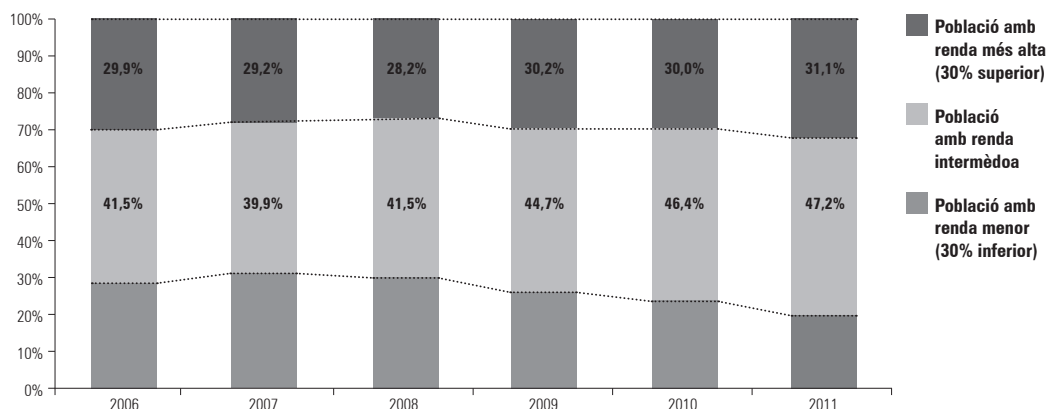

Font: Elaboració pròpia a partir de l'*Impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya*, IERMB (2013)

Si s'analitza el de les transferències que rep la població segons el seu nivell de renda, es pot observar que les prestacions no es concentren especialment en els col·lectius amb menors ingressos. El gràfic 5 reflecteix que l'any 2006 el 30% de la població amb menor renda percebia el 28,6% de la partida total de transferències. De la mateixa manera, el grup amb renda més alta en rebia una proporció similar (29,9%), fet que demostrava l'escàs component redistributiu de les transferències públiques. L'impacte d'aquesta partida en la reducció de les desigualtats es veu encara més qüestionat l'any 2011, en què el col·lectiu de menor renda percebia el 21,7% dels recursos invertits en transferències, mentre que el grup superior comptava amb un 31,1% del total.

GRÀFIC 5:

Distribució de les transferències públiques segons el nivell de renda de la població. 2006-2013

Font: Elaboració pròpia a partir de l'Impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya, IERMB (2013)

Darrere d'aquest escenari, podria haver-hi **el fet que l'augment de l'atur ha afectat més en termes relatius els treballadors de categoria socioprofessional mitjana amb condicions estables, i això ha fet variar el perfil de beneficiari de les prestacions d'atur** (IERMB, 2013). D'aquesta manera, passen a ser perceptors individus que probablement no havien perdut mai la feina i que cobraran prestacions més elevades que els aturats de qualificació baixa.

Adicionalment, la durada de la crisi està fent que moltes persones esgotin la prestació contributiva sense haver pogut reincorporar-se al mercat de treball: a l'agost de 2013, a Catalunya hi havia més de 218.000 aturats que no cobraven cap tipus de prestació, xifra que representa el 35,7% de les persones inscrites al Servei Públic d'Ocupació.

Si a aquesta circumstància s'afegeix l'enduriment de les condicions d'accés a determinats programes de l'estat del benestar, **ens trobem en un escenari en què l'estat del benestar deixa més desprotegits els estrats amb baixos ingressos.**

Convé recordar que, a diferència de les prestacions i subsidis d'atur -que compten amb consens polític i una elevada cobertura jurídica al nostre ordenament-, altres polítiques socials estan més subjectes a la voluntat dels governants. **Caldria, doncs, avançar en el blindatge d'alguns programes de l'estat del benestar que són també fonamentals per lluitar contra el risc d'exclusió social** (garantia de rendes o habitatge social, per exemple).

- *caràcter universalista dels serveis públics*: el fet d'haver reconegut com a drets socials l'accés als serveis del nucli dur de l'estat del benestar (educació i sanitat) podria haver comportat un baix impacte redistributiu d'aquests serveis, en la mesura que tothom, també els individus amb alta capacitat econòmica, té lliure accés al sistema.

Des de l'inici de la crisi, el caràcter redistributiu dels serveis podria estar retrocedint per diversos motius. En primer terme, perquè hi ha persones que han deixat de contractar serveis al sector privat i fan un ús més intensiu dels serveis públics, i d'altra banda perquè hi ha individus que han estat expulsats del sistema públic per la incapacitat de sufragar els preus creixents de serveis com l'educació superior.

Les dades que s'han apuntat vénen a mostrar que **l'estat del benestar a Catalunya encara es troba lluny d'igualar els resultats que obtenen models de països del nostre entorn**. En aquest sentit, un bon referent són els països escandinaus, que després de dècades encapçalant els rànquings de benestar, segueixen essent els més eficaços en la "creació de cohesió social a partir de societats cada vegada més heterogènies" (Almunia, 2012), com també ho és la catalana.

Referències bibliogràfiques:

L'Impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (IERMB), 2013.

Almunia, J. (2012). *El futuro del estado del bienestar en Europa*. Transcripció de la conferència organitzada per la Fundació Jordi Pujol.

Estudi *Calidad de los servicios públicos VI* (2011). Centro de Investigaciones Sociológicas (CIS).

López Casasnovas, G. (2010). "Noves polítiques públiques per al benestar social", a Reformes més enllà dels tòpics: com pot Catalunya sortir reforçada de la crisi. Col·lecció informes, número 4. Fundació Rafael Campalans.

Navarro, V. (2003). *L'Estat del Benestar a Catalunya*. Diputació de Barcelona. Xarxa de Municipis

Baròmetre d'Opinió Política (maig de 2013). Centre d'Estudis d'Opinió (CEO). Registre Públic d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya, número 723.

Baròmetre d'Opinió Política (febrer de 2013). Centre d'Estudis d'Opinió (CEO). Registre Públic d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya, número 712.

Baròmetre d'Opinió Política (novembre de 2006). Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT). Registre Públic d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya, número 367.

Baròmetre d'Opinió Política (octubre de 2006). Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT). Registre Públic d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya, número 363.

Baròmetre d'Opinió Política (juliol de 2006). Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT). Registre Públic d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya, número 358.

Baròmetre d'Opinió Política (març de 2006). Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT). Registre Públic d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya, número 346.